

บทที่ 2

กระบวนการวิเคราะห์ธาตุด้วยการเรืองรังสีเอกซ์

2.1 คุณสมบัติของรังสีเอกซ์

ในปี ค.ศ.1895 เรินท์เกน (Wilhelm Conrad Roentgen) ^[5] นักวิทยาศาสตร์ชาวเยอรมันกำลังทำการทดลองเกี่ยวกับรังสีแคโทดอยู่ในห้องที่มีดสนิท ในขณะที่ทำการทดลองนั้นเรินท์เกนสังเกตเห็นก้อนแร่แบเรียมแพลททินไซยาไนด์ (Barium Platinocyanide) ที่วางอยู่ไม่ห่างจากหลอดรังสีแคโทดไม่มากนักเกิดการเรืองแสงขึ้น ปกติก้อนแร่จะเกิดการเรืองแสงเมื่อถูกรังสีอัลตราไวโอเล็ต (ultraviolet) แต่ในขณะนั้นไม่มีรังสีอัลตราไวโอเล็ตอยู่เลย เรินท์เกนจึงสรุปว่าต้องมีรังสีบางอย่างเกิดขึ้นจากหลอดรังสีแคโทด และเรียกชื่อรังสีนี้ว่า “รังสีเอกซ์ (x-rays)” หลังจากนั้นต่อมาพบว่ารังสีเอกซ์มีคุณสมบัติเป็นคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าที่มีความยาวคลื่นระหว่าง 0.1-100 อังสตรอม (Å) มีอำนาจในการทะลุทะลวงสูงและไม่เบี่ยงเบนด้วยสนามไฟฟ้าหรือสนามแม่เหล็ก

รังสีเอกซ์มีคุณสมบัติเป็นคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้านี้มีคุณสมบัติเป็นได้ทั้งคลื่นและอนุภาค (wave particle duality) แล้วแต่กรณี สำหรับคุณสมบัติที่เป็นคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าจะเรียกว่า “โฟตอน (photon)” ดังนั้นบางครั้งจึงเรียกรังสีเอกซ์ว่า โฟตอนรังสีเอกซ์ (x-ray photon) ความสัมพันธ์ระหว่างพลังงานโฟตอนของรังสีเอกซ์กับความถี่ (V) สามารถหาได้จาก

$$E = hV \quad \dots\dots\dots 2.1$$

เมื่อ h คือ ค่าคงที่ของพลังค์ (Planck's constant = 6.62×10^{-34} จูล-วินาที หรือ 6.62×10^{-27} เอิร์ก-วินาที)

V คือ ความถี่ หรือมีค่าเท่ากับ c / λ

ดังนั้นจากสมการที่ 2.1 ถ้าแทนค่า V จะได้สมการความสัมพันธ์ของพลังงานและความยาวคลื่น (λ)

$$E = hc / \lambda \quad \dots\dots\dots 2.2$$

เมื่อ c คือ ความเร็วในการเคลื่อนที่ของแสงมีค่าเท่ากับ 2.99×10^8 เมตรต่อวินาที

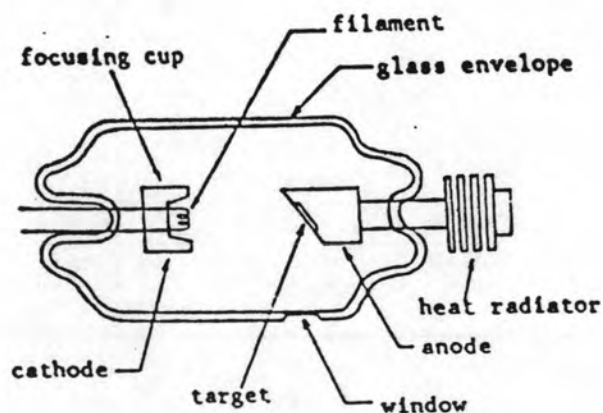
λ คือ ความยาวคลื่น มีหน่วยเป็นเมตร

จากสมการที่ 2.2 เมื่อแทนค่าคงที่ (hc) และแปลงหน่วยความยาวคลื่นเป็นอังสตรอม ($1\text{\AA} = 10^{-8} \text{ cm} = 0.0001\mu\text{m}$) พลังงานในหน่วยของกิโลอิเล็กตรอนโวลต์ (keV) สามารถเขียนความสัมพันธ์ของพลังงานและความยาวคลื่นได้ ดังนี้

$$E \text{ (keV)} = 12.4 / \lambda \quad \dots\dots\dots 2.3$$

2.2 หลอดกำเนิดรังสีเอกซ์

หลังจากเรินท์เกนค้นพบรังสีเอกซ์ที่เกิดจากหลอดรังสีแคโทดแล้ว ต่อมา คูลิดจ์ (Coolidge) ได้พัฒนาหลอดรังสีเอกซ์ขึ้นมาโดยอาศัยหลักการเร่งอิเล็กตรอนที่ปลดปล่อยจากไส้หลอดให้ชนเป้าภายในหลอดสุญญากาศด้วยไฟฟ้าศักดาสูง ทำให้เกิดการปลดปล่อยรังสีเอกซ์ที่มีพลังงานต่อเนื่องออกมาเรียกรังสีเอกซ์ที่เกิดขึ้นนี้ว่ารังสีเอกซ์ต่อเนื่อง (continuous x-rays) หรือเบรมสตราห์ลุง (Bremsstrahlung) หลอดรังสีเอกซ์มีลักษณะโครงสร้างของหลอดทั่วไปดังในรูปที่ 2.1

รูปที่ 2.1 แสดงโครงสร้างภายในของหลอดรังสีเอกซ์ [9]

โครงสร้างของหลอดรังสีเอกซ์ประกอบด้วยส่วนประกอบที่สำคัญ 4 ส่วน คือ ^[10]

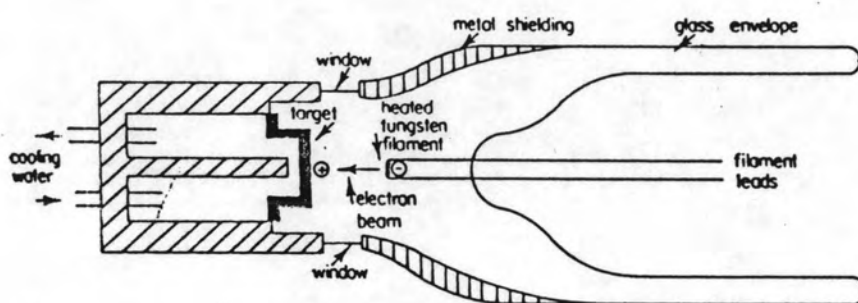
1. ภาชนะสุญญากาศแบบปิด (sealed vacuum chamber)

เป็นส่วนที่ทำหน้าที่ยึดชิ้นส่วนของไส้หลอด (filament) และเป้า (target) ให้อยู่ในตำแหน่งทำงานที่เหมาะสม ภาชนะสุญญากาศทำด้วยแก้วชนิดไพเรกซ์ (pyrex) หรือ เซรามิกส์ ซึ่งทนต่อความร้อนและสภาวะสุญญากาศประมาณ 10^{-6} - 10^{-7} ทอร์ (torr) นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นฉนวนไฟฟ้าระหว่างขั้วบวกและขั้วลบ

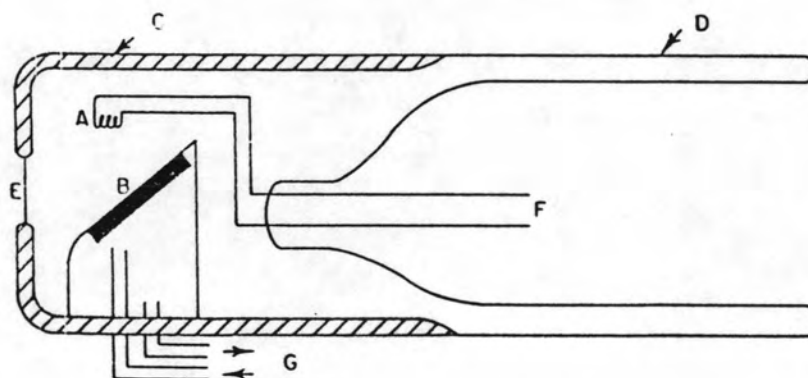
2. หน้าต่าง (window)

ส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งเป็นช่องทางออกของรังสีเอกซ์ที่ผลิตได้ ซึ่งอยู่บนภาชนะสุญญากาศเรียกช่องทางออกนี้ว่า “หน้าต่าง” โดยหน้าต่างจะต้องทำให้บางมาก และมีคุณสมบัติที่ทนต่อความดันสุญญากาศเพื่อลดการสูญเสียปริมาณรังสีเอกซ์ หรือสามารถให้ความเข้มรังสีเอกซ์ทะลุผ่านหน้าต่างออกไปได้มากที่สุด สำหรับงานวิเคราะห์ธาตุด้วยการเรืองรังสีเอกซ์นี้ต้องการผลิตรังสีเอกซ์พลังงานต่ำหน้าต่างจึงทำด้วยเบริลเลียม (beryllium) ซึ่งมีเลขอะตอมต่ำ แต่สำหรับหน้าต่างของหลอดรังสีเอกซ์ทางการแพทย์ จะทำด้วยแก้วไพเรกซ์ซึ่งมีส่วนผสมของ Na_2O , Al_2O_3 , SiO_2 , B_2O_3 ^[3] ตำแหน่งหน้าต่างของหลอดรังสีเอกซ์ที่ใช้กับงานวิเคราะห์จะแบ่งตามรูปแบบโครงสร้างของหลอดรังสีเอกซ์ได้ 2 รูปแบบ ^[5] คือ แบบหน้าต่างข้าง (side window tube) และแบบหน้าต่างปลาย (end window tube) ดังในรูปที่ 2.2 และรูปที่ 2.3 ตามลำดับ

จากรูปที่ 2.2 และ 2.3 จะเห็นว่ารูปแบบโครงสร้างของหลอดกำเนิดรังสีเอกซ์มีลักษณะการจัดรูปทรงที่แตกต่างกัน อันจะมีผลต่อการนำหลอดรังสีเอกซ์ทั้งสองชนิดนี้ไปใช้งาน โดยปกติหลอดกำเนิดรังสีเอกซ์ที่ออกแบบสำหรับงานวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์แบบหน้าต่างข้างจะใช้ศักดาไฟฟ้าสูงประมาณ 60 กิโลโวลต์ ระหว่างไส้หลอดกับเป้าโลหะ และจะต้องอยู่ในสภาวะสุญญากาศที่สูงมาก ส่วนแบบหน้าต่างปลายจะใช้ศักดาไฟฟ้าสูงประมาณ 100 กิโลโวลต์ และกระแส 80 มิลลิแอมแปร์

รูปที่ 2.2 โครงสร้างของหลอดรังสีเอกซ์แบบหน้าต่างข้าง

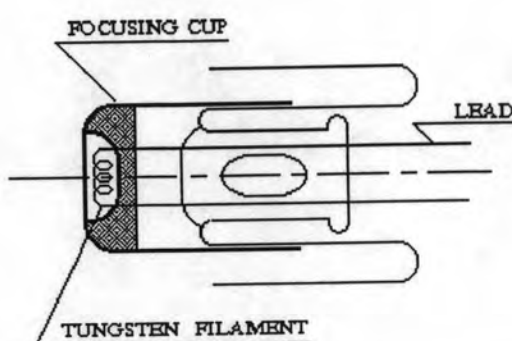

A. tungsten filament	B. target	C. lead shielding	D. glass envelope
E. window	F. filament lead	G. cooling water	

รูปที่ 2.3 โครงสร้างของหลอดรังสีเอกซ์แบบหน้าต่างปลาย

3. ไส้หลอด (filament) [9]

เป็นขดลวดทำด้วยทังสเตนยึดกับแก้วซึ่งเป็นฉนวนกักตาไฟฟ้าสูง ทำหน้าที่ผลิตอิเล็กตรอนอิสระด้วยการปลดปล่อยอิเล็กตรอนจากเส้นลวดทังสเตนที่ถูกเผาให้ร้อนด้วยกระแสไฟฟ้า เมื่ออยู่ในสภาวะผลิตรังสีเอกซ์ไส้หลอดนี้จะเป็นขั้วลบ(cathode) ของหลอดรังสีเอกซ์ ตำแหน่งของไส้หลอดจะวางอยู่ในแอ่งของโฟกัสซิงคัพ (focusing cup) ซึ่งทั้งสองส่วนนี้ต่อศักย์ไฟฟ้าเดียวกัน ดังแสดงในรูป 2.4

รูปที่ 2.4 ภาพตัดขวางของไส้หลอด

4. เป้าโลหะ (target)

เป็นบริเวณที่ทำหน้าที่ผลิตรังสีเอกซ์โดยขณะทำงานจะเป็นขั้วบวก (anode) ของหลอดรังสีเอกซ์มักมีรูปร่างดังในรูป 2.5 คุณสมบัติของโลหะที่ใช้ทำเป้าโลหะ มีดังนี้

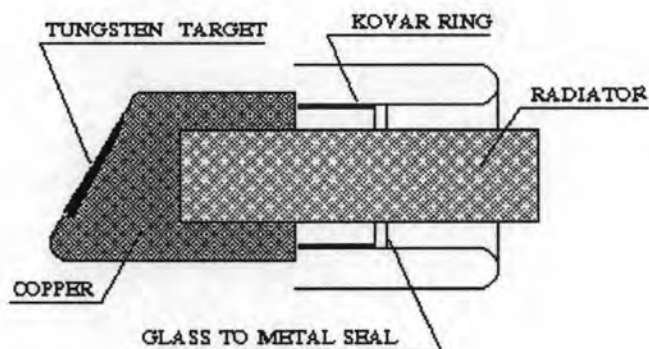
(1) เป็นธาตุที่มีเลขอะตอมสูง (high atomic number) เช่น Mo , W , Co , Cu, Ag , Rh , Ti , Pt , Au และ Sc

(2) มีจุดหลอมเหลวสูง (high melting point)

(3) มีการนำความร้อนได้ดี (high thermal conductivity)

(4) ไม่กลายเป็นไอง่ายที่ความดันต่ำ (low vapor pressure)

เป้าโลหะแต่ละชนิดจะมีคุณสมบัติต่างกันไป ในงานวิเคราะห์ธาตุด้วยวิธีการเรืองรังสีเอกซ์นั้นจะมีการเลือกชนิดของเป้าโลหะตามความเหมาะสมของกลุ่มธาตุที่วิเคราะห์ ดังตารางที่ 2.1

รูปที่ 2.5 ภาพตัดขวางของแอดโนด

ตารางที่ 2.1 การเลือกชนิดของเป้าโลหะสำหรับการวิเคราะห์แบบ EDXRF

หลอดรังสีเอกซ์ชนิด	ความเหมาะสมในการวิเคราะห์ธาตุ
เป้าโครเมียม (Cr tube)	ธาตุเบา
เป้าโมลิบดีนัม (Mo tube)	ธาตุปานกลาง และธาตุหนัก
เป้าทังสเตน (W tube)	ธาตุหนัก
เป้าทองแดง (Cu tube)	ธาตุที่ต่ำกว่าเหล็ก

ปัจจุบันผู้ผลิตเครื่องวิเคราะห์ธาตุด้วยวิธีการเรืองรังสีเอกซ์ มีการใช้หลอดรังสีเอกซ์ที่มีเป้าชนิดใหม่ๆ ได้แก่

หลอดชนิดเป้าสแกนเดียม (Sc tube) : มีความไวในการวิเคราะห์ธาตุเบาได้ตั้งแต่ธาตุที่มีเลขอะตอมตั้งแต่ 6-20 ได้ดีมาก และถ้าธาตุหนักจะเลือกใช้หลอดโครเมียม (Cr tube)

หลอดชนิดเป้าโรเดียม (Rh tube) : สามารถวิเคราะห์ธาตุได้ตั้งแต่ธาตุที่มีเลขอะตอม 14 ขึ้นไปจนถึงธาตุหนัก ซึ่งสามารถใช้แทนหลอดชนิดเป้าโครเมียมและโมลิบดีนัมได้

หลอดชนิดเป้าโครเมียม/ทอง (Cr/Au tube) : เป้าโลหะนี้ถูกผลิตขึ้นโดยการเคลือบสารโครเมียมบางๆ ไว้บนทอง ซึ่งจะมีผลดีต่อการใช้งานคือถ้าศักดาไฟฟ้าต่ำจะใช้งานในช่วงเป้าโครเมียม (ส่วนเคลือบ) แต่ถ้าจะใช้ศักดาไฟฟ้าสูงจะเกิดรังสีเอกซ์พลังงานสูงจากเป้าทองซึ่งเหมาะสำหรับวิเคราะห์ธาตุหนัก

ดังนั้นจะเห็นว่าถ้าเป่าโลหะมีโลหะสองชนิดก็จะสามารถวิเคราะห์ธาตุได้ทั้งธาตุเลขอะตอมต่ำและเลขอะตอมสูงโดยใช้หลอดกำเนิดรังสีเอกซ์หลอดเดียวกัน

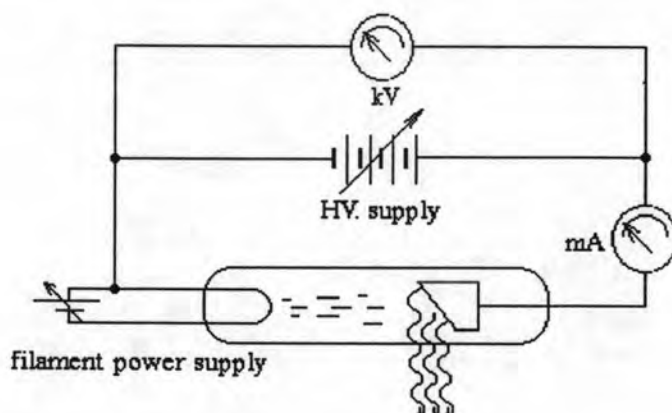
2.3 ระบบควบคุมการกำเนิดรังสีเอกซ์

หลอดรังสีเอกซ์จะมีหลักการควบคุมการกำเนิดรังสีเอกซ์ โดยอาศัยกลไกทางอิเล็กทรอนิกส์ ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ส่วน^[9] คือ

ก) แหล่งจ่ายศักดาไฟฟ้าต่ำสำหรับต้นกำเนิดอิเล็กตรอนอิสระ (filament power supply)

ข) แหล่งจ่ายไฟฟ้าศักดาสูง (high voltage power supply) สำหรับเร่งการเคลื่อนที่ของอิเล็กตรอนให้มีพลังงานสูงสู่เป่ากำเนิดรังสีเอกซ์

ค) ระบบป้องกันความเสียหายแก่หลอดรังสีเอกซ์ ได้แก่ ระบบป้องกันความร้อนสูงเกิน ระบบป้องกันศักดาไฟฟ้าของไส้หลอดเกิน เป็นต้น

รูปที่ 2.6 วงจรเบื้องต้นของหลอดรังสีเอกซ์

ในรูปที่ 2.6 เป็นวงจรควบคุมการทำงานของหลอดรังสีเอกซ์พื้นฐาน ประกอบด้วยแหล่งจ่ายกำลังไฟฟ้าสองชุด คือชุดที่หนึ่งเป็นแหล่งจ่ายไฟฟ้าศักดาต่ำสำหรับจุดไส้หลอด (filament power supply) การเปลี่ยนค่ากระแสไฟฟ้าของแหล่งจ่ายชุดนี้จะมีผลโดยตรงต่อการควบคุมปริมาณการกำเนิดรังสีเอกซ์หรือความเข้มรังสีเอกซ์ อีกชุดหนึ่งเป็นแหล่งจ่ายไฟฟ้าศักดาสูงสำหรับจ่ายศักดาไฟฟ้าเร่งอิเล็กตรอนจากไส้หลอดไปยังเป่าโลหะ หรือจากแคโทด (cathode) ไปยังแอโนด (anode) การเปลี่ยนค่าศักดาไฟฟ้าของแหล่งจ่ายชุดนี้จะมีผลต่อการควบคุมพลังงานของอิเล็กตรอน หรือพลังงานของรังสีเอกซ์ต่อเนื่องที่เกิดขึ้น

และยังมีผลต่อการเพิ่มปริมาณรังสีเอกซ์ด้วย

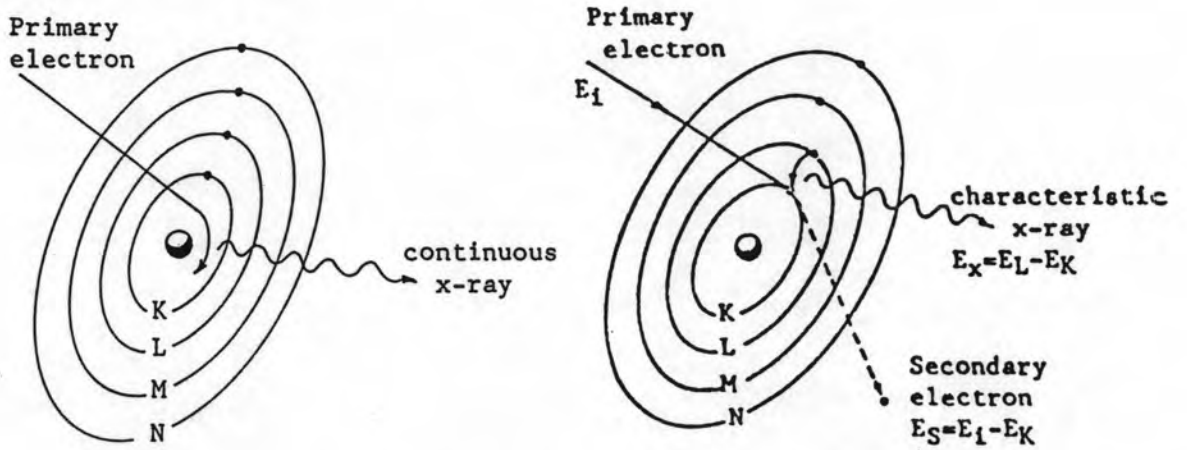
การกำเนิดรังสีเอกซ์เริ่มจากแหล่งจ่ายไฟฟ้าศักดาต่ำจุดไส้หลอด ทำให้ทั้งสแตนอนและปลดปล่อยอิเล็กตรอนอิสระจากผิวไส้หลอด เมื่อจ่ายไฟฟ้าศักดาสูงให้กับขั้วไฟฟ้าของหลอดรังสีเอกซ์จะทำให้อิเล็กตรอนอิสระที่หลุดออกมาได้รับการเร่งให้พลังงานสูงเท่ากับไฟฟ้าศักดาสูงที่จ่ายให้ เมื่ออิเล็กตรอนพลังงานสูงนี้ชนเป้าโลหะจะเกิดอันตรกิริยาระหว่างอิเล็กตรอนกับอะตอมที่ใช้ทำเป้า ทำให้เกิดการปลดปล่อยรังสีเอกซ์ 2 ชนิด ตามกระบวนการปลดปล่อยพลังงานส่วนที่เกินจากอะตอมบริเวณชั้นโคจรอิเล็กตรอน คือ

ก) รังสีเอกซ์ต่อเนื่อง (continuous x-ray)

การเกิดรังสีเอกซ์ต่อเนื่องนี้เกิดจากอิเล็กตรอนพลังงานสูงเคลื่อนที่เข้าสู่สนามไฟฟ้าบริเวณใกล้นิวเคลียส ความหนาแน่นของสนามไฟฟ้าสถิตย์จะทำให้อิเล็กตรอนเปลี่ยนทิศทางการเคลื่อนที่ และลดความเร็วลงพร้อมทั้งสูญเสียพลังงานอย่างรวดเร็วและปลดปล่อยรังสีเอกซ์ออกมา ซึ่งเรียกรังสีเอกซ์ที่ปลดปล่อยรังสีนี้ว่า “เบรมสตราห์ลุง (bremsstrahlung)” หรือ “รังสีขาว (white radiation)” ดังแสดงในรูป 2.7 ก โดยความเข้มของรังสีเอกซ์และความยาวคลื่นของรังสีเอกซ์จะกระจายอย่างต่อเนื่อง ดังสเปกตรัมในรูปที่ 2.8 ความเข้มของรังสีเอกซ์ต่อเนื่องที่เกิดขึ้นจะขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของเลขอะตอมของธาตุที่นำมาทำเป้าของหลอดรังสีเอกซ์

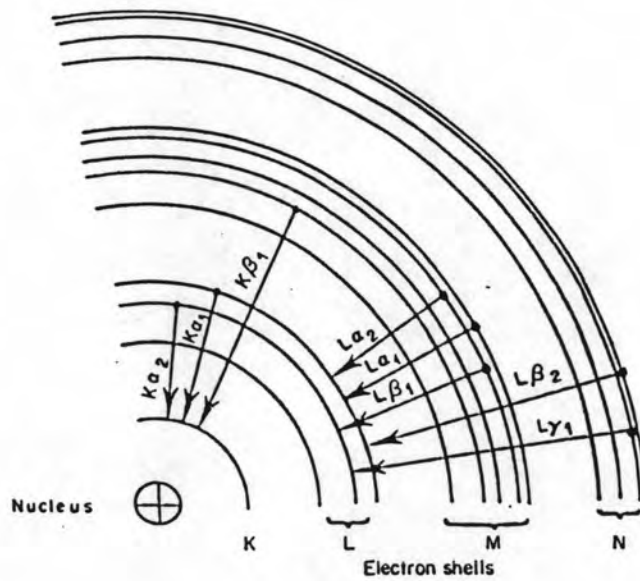
ข) รังสีเอกซ์เฉพาะตัว (characteristic x-ray)

ปรากฏการณ์ของการเกิดรังสีเอกซ์เฉพาะตัว หรือรังสีเอกซ์เรือง (x-ray fluorescence) จะเกิดขึ้นเมื่ออิเล็กตรอน หรืออนุภาคที่มีประจุชนิดอื่น ๆ หรือโฟตอนพลังงานสูง (E) เคลื่อนที่เข้าชนอิเล็กตรอนในวงโคจรชั้นในของอะตอม เช่น ชั้น K, L หรือ M และเกิดการถ่ายเทพลังงานให้กับอิเล็กตรอน อิเล็กตรอนในชั้นโคจรที่ได้รับพลังงานเพิ่มขึ้นเกินพลังงานยึดเหนี่ยวของชั้นโคจร (binding energy, E_K) จะหลุดออกจากวงโคจร ($E_L - E_K$) เกิดที่ว่างของอิเล็กตรอนในชั้นโคจรนั้น ทำให้อะตอมอยู่ในสภาวะถูกกระตุ้นและจะลดระดับพลังงานลงสู่สภาวะปกติในเวลาอันสั้น โดยอิเล็กตรอนของวงโคจรชั้นถัดไปจะลดระดับพลังงานลงมาแทนที่ในวงโคจรชั้นที่ว่างและเกิดการปลดปล่อยพลังงานส่วนที่เกินออกมาในรูปของรังสีเอกซ์ พลังงานส่วนที่เกินนี้จะมีพลังงานเท่ากับความต่างระดับพลังงานยึดเหนี่ยวเฉพาะชั้นโคจรของอิเล็กตรอนและชนิดของธาตุนั้น ๆ และจะมีพลังงานเฉพาะค่า รังสีเอกซ์ชนิดนี้จึงเรียกว่า “รังสีเอกซ์เฉพาะตัว” ดังในรูปที่ 2.7 ข และ ค ดังนั้นในกระบวนการปลดปล่อยรังสีเอกซ์ถ้าพลังงานของอิเล็กตรอนสูงพอที่จะทำให้เกิดปรากฏการณ์ปลดปล่อยรังสีเอกซ์เฉพาะธาตุ สเปกตรัมของรังสีเอกซ์จากเป้าก็จะมีสเปกตรัมของรังสีเอกซ์เฉพาะตัวซ้อนอยู่บนรังสีเอกซ์ต่อเนื่องด้วย ดังในรูปที่ 2.8

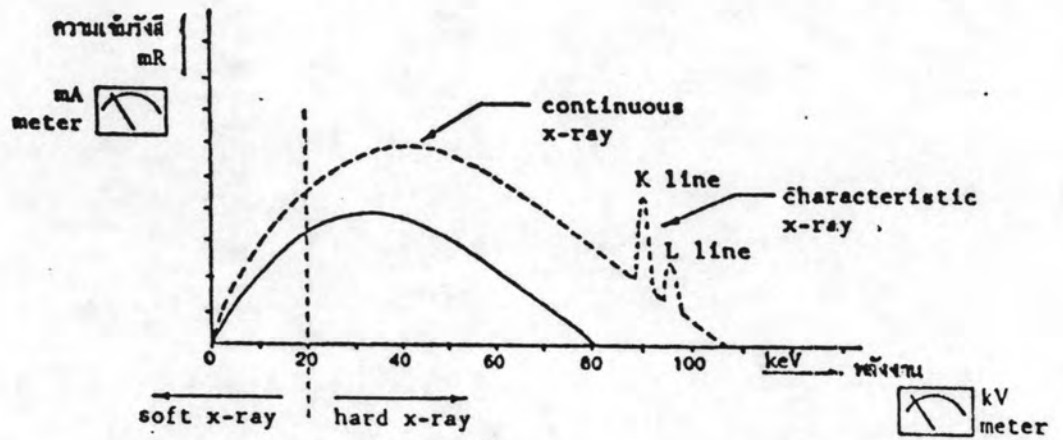
ก. อันตรกิริยาของการเกิดรังสีเอกซ์ต่อเนื่อง

ข. อันตรกิริยาของการเกิดรังสีเอกซ์เรือง

ค. ชั้นโคจรของอิเล็กตรอนที่จะให้พลังงานของรังสีเอกซ์เฉพาะธาตุ

รูปที่ 2.7 อันตรกิริยาการเกิดรังสีเอกซ์บนเป้าของหลอดรังสีเอกซ์

รูป 2.8 สเปกตรัมของรังสีเอกซ์จากหลอดรังสีเอกซ์

- ถ้าให้ I_{cont} คือ ความเข้มของรังสีเอกซ์ต่อเนื่อง
- i คือ กระแสไฟฟ้าหน่วยเป็นมิลลิแอมแปร์ที่ใช้กับหลอดรังสีเอกซ์
- V คือ ศักย์ไฟฟ้าเป็น kV
- Z คือ เลขอะตอมของธาตุที่ใช้ทำเป้า
- K คือ ค่าคงที่

สามารถเขียนความสัมพันธ์ของสมการความเข้มรังสีเอกซ์ที่ผลิตจากหลอดรังสีเอกซ์ได้ดังนี้

$$I_{cont} = K i Z V^2 \dots\dots\dots 2.4$$

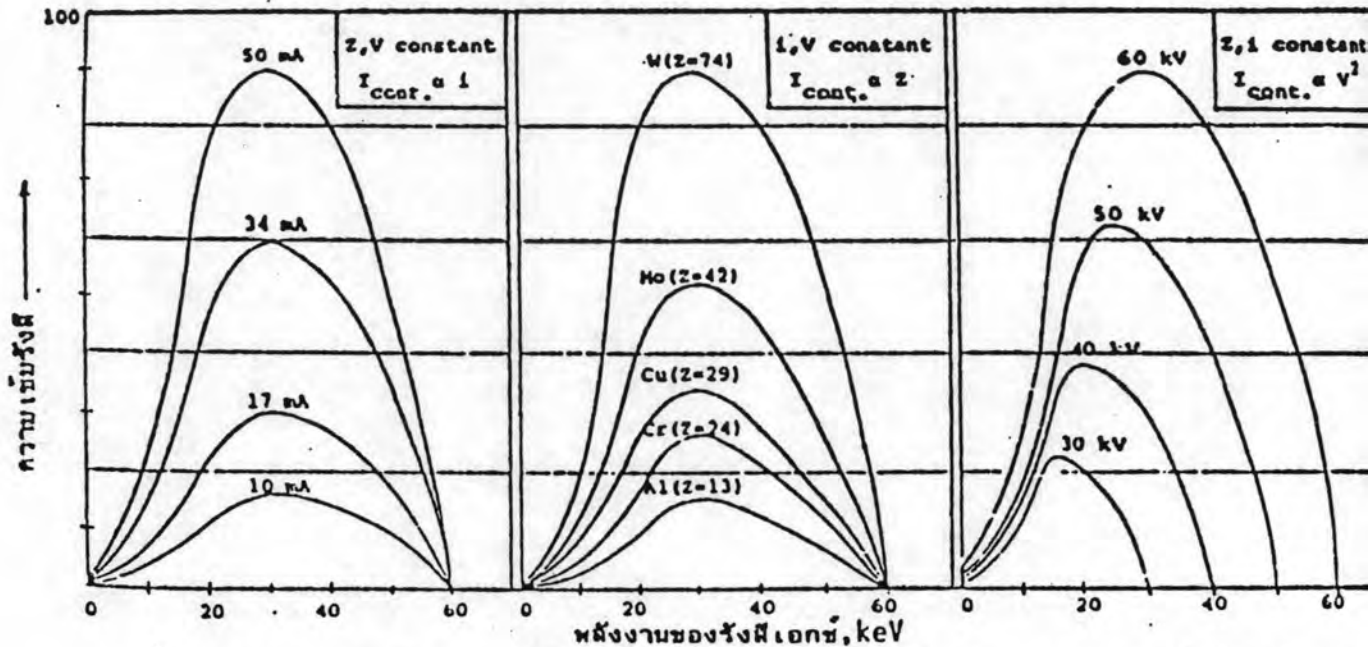
ในรูปที่ 2.9 แสดงอิทธิพลของตัวแปรตามสมการที่ 2.4 ต่อการเกิดรังสีเอกซ์ ได้แก่ อิทธิพลของกระแสไฟฟ้าของแอดโนด (i) เลขอะตอมที่ใช้ทำเป้า (Z) และศักดาไฟฟ้าแรง (kV) ตามลำดับ Duane และ Hunt ได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างศักย์ไฟฟ้าที่ใช้เป็นปฏิภาคกลับกับ λ_0 ^[12] ดังนี้

$$V_e = hc / \lambda_0 = E \dots\dots\dots 2.5$$

- เมื่อ E คือ พลังงานของอิเล็กตรอนมีหน่วยเป็นอิเล็กตรอนโวลต์
- V คือ ศักย์ไฟฟ้ามีหน่วยเป็นโวลต์

e คือ ประจุของอิเล็กตรอน (1.6×10^{-19} คูโลมป์)

h คือ ค่าคงที่ของพลังค์ (Plank's constant = 6.625×10^{-34} จูล-วินาที)

(ก) อิทธิพลของกระแส

(ข) อิทธิพลของเลขอะตอมของเป้า

(ค) อิทธิพลของค่าความต่างศักย์

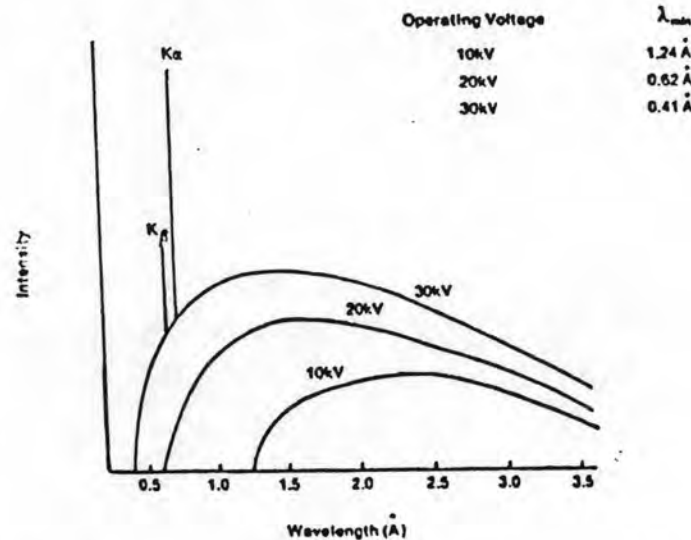
รูปที่ 2.9 สเปกตรัมแสดงอิทธิพลของกระแสไฟฟ้า ความต่างศักย์ และเลขอะตอมของธาตุที่ใช้ทำเป้าต่อการเกิดรังสีเอกซ์ต่อเนื่อง^[10]

ผลของความต่างศักย์ (กิโลโวลต์) และกระแส (มิลลิแอมแปร์) ต่อการเกิดรังสีเอกซ์ภายในหลอดรังสีเอกซ์สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 ผลของศักดาไฟฟ้าและกระแสไฟฟ้าต่อการเกิดรังสีเอกซ์

ศักดาไฟฟ้าสูง (กิโลโวลต์)	กระแส (มิลลิแอมแปร์)	
	กระแสดำ	กระแสสูง
ศักดาไฟฟ้าดำ	ความเข้มรังสีต่ำ รังสีเอกซ์พลังงานต่ำ	ความเข้มรังสีสูง รังสีเอกซ์พลังงานต่ำ
ศักดาไฟฟ้าสูง	ความเข้มรังสีต่ำ รังสีเอกซ์พลังงานสูง	ความเข้มรังสีสูง รังสีเอกซ์พลังงานสูง

ในรูปที่ 2.10 แสดงสเปกตรัมของรังสีเอกซ์จากหลอดรังสีเอกซ์ชนิดเป่าทำด้วยโมลิบดีนัมที่ผลิตออกมาใช้กับงานวิเคราะห์ธาตุ เมื่อแปรเปลี่ยนศักดาไฟฟ้าสูงที่เป่าเป็นชั้นๆ จาก 10, 20 และ 30 กิโลโวลต์ จะให้ปริมาณรังสีที่แตกต่างกัน

รูปที่ 2.10 สเปกตรัมของรังสีเอกซ์ต่อเนื่องจากหลอดรังสีเอกซ์ซึ่งเป่าทำด้วยโมลิบดีนัมที่พลังงาน 10, 20 และ 30 kV

อย่างไรก็ตามปริมาณของอิเล็กตรอนอิสระที่หลุดออกจากไส้หลอด ไปทำอันตรกิริยากับเป่าโลหะนั้นจะเกิดอันตรกิริยาส่วนที่ทำให้มีการปลดปล่อยปริมาณรังสีเอกซ์ออกมาประมาณ 1 เปอร์เซ็นต์ เท่านั้น อีก 99 เปอร์เซ็นต์ สูญเสียออกมาในรูปความร้อน ซึ่งความร้อนนี้จะถูกดูดกลืนอยู่ที่ผิวของเป่าโลหะ ดังนั้นในขณะที่ใช้งานจึงต้องมีระบบการระบายความร้อนจากเป่าโลหะเพื่อป้องกันการหลอมละลายเป็นไอภายในหลอดรังสีเอกซ์ ระบบระบายความร้อนนี้จะขึ้นอยู่กับขนาดกำลังไฟฟ้าของหลอดรังสีเอกซ์ ถ้าขนาดกำลังไฟฟ้าต่ำจะใช้ระบบระบายความร้อนด้วยอากาศ แต่ถ้าขนาดกำลังไฟฟ้าสูงระบบระบายความร้อนจะใช้น้ำหรือน้ำมัน นอกจากนี้การติดตั้งหลอดกำเนิดรังสีเอกซ์จะต้องมีการกำบังรังสีให้รังสีเอกซ์ปฐมภูมิออกเฉพาะทิศทางการใช้งานเท่านั้นเพื่อป้องกันอันตรายจากรังสี

2.4 การวิเคราะห์ธาตุด้วยวิธีการเรืองรังสีเอกซ์

การวิเคราะห์ธาตุด้วยวิธีการเรืองรังสีเอกซ์ เป็นการวิเคราะห์ธาตุโดยอาศัยคุณสมบัติของการเกิดรังสีเอกซ์เรืองเฉพาะระดับชั้นพลังงานของอะตอมในธาตุแต่ละชนิด

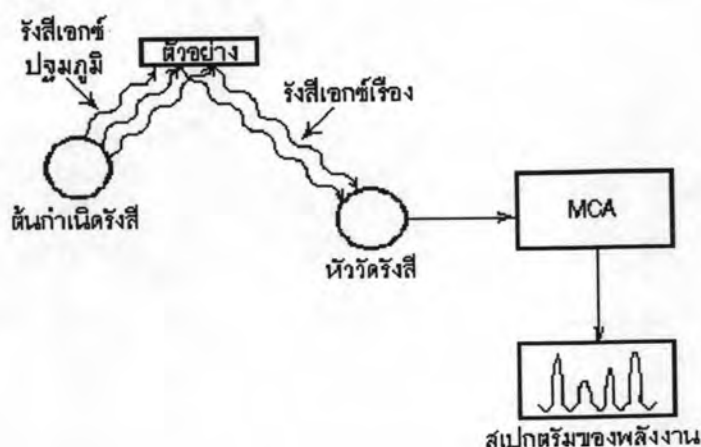
เมื่อได้รับการกระตุ้นด้วยรังสีเอกซ์ปฐมภูมิ การวิเคราะห์พลังงานของรังสีเอกซ์เรืองที่ปลดปล่อยจากอะตอมธาตุในสารตัวอย่างโดยตรงเรียกว่า “การวิเคราะห์แบบแจกแจงพลังงาน (Energy Dispersive Spectrometry; EDS)” ระบบวิเคราะห์พื้นฐานประกอบด้วยอุปกรณ์หลัก 3 ส่วน ดังในแผนภาพรูปที่ 2.11 ได้แก่

ก. ต้นกำเนิดรังสีเอกซ์ปฐมภูมิ (primary x-ray source) ได้แก่ ต้นกำเนิดรังสีชนิดไอโซโทปหรือต้นกำเนิดรังสีชนิดหลอดรังสีเอกซ์ ทำหน้าที่ปลดปล่อยรังสีปฐมภูมิเพื่อกระตุ้นให้อะตอมองค์ประกอบในตัวอย่างเกิดการเรืองรังสีเอกซ์

ข. หัววัดรังสีเอกซ์ (x-ray detector) ได้แก่ หัววัดรังสีพรอพอร์ชันแนล หรือหัววัดรังสีชนิดกึ่งตัวนำ [Si(Li), HPGe] เป็นต้น ทำหน้าที่แปรเปลี่ยนพลังงานของรังสีเอกซ์เรืองให้เป็นสัญญาณพัลส์ที่มีความสูงของพัลส์เป็นสัดส่วนกับพลังงานของรังสีเอกซ์เรืองของแต่ละธาตุที่วัดได้

ค. เครื่องวิเคราะห์พลังงานแบบหลายช่อง (Multichannel analyzer) เป็นเครื่องมือที่ทำหน้าที่แจกแจงกลุ่มความสูงของพัลส์ที่พลังงานต่างๆ ให้เป็นสเปกตรัมของผลการวัด สำหรับใช้แปรผลวิเคราะห์ในเชิงคุณภาพและปริมาณ

จากแผนภาพของระบบวิเคราะห์ธาตุด้วยวิธีการเรืองรังสีเอกซ์ ในรูปที่ 2.11 เมื่อลำรังสีเอกซ์ปฐมภูมิตกกระทบตัวอย่างอันตรกิริยาระหว่างรังสีเอกซ์ปฐมภูมิกับอะตอมในชั้นตัวอย่างจะทำให้เกิดรังสีเอกซ์เรือง ปริมาณรังสีเอกซ์เรืองที่วัดได้จากหัววัดรังสีจะถูกส่งไปวิเคราะห์ เพื่อแจกแจงพลังงานที่เครื่องวิเคราะห์พลังงานแบบหลายช่องและแสดงสเปกตรัมทางจอภาพ การวิเคราะห์ธาตุทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณจะต้องคำนึงถึงผลกระทบจากการเกิดอันตรกิริยาข้างเคียงต่างๆ ด้วย

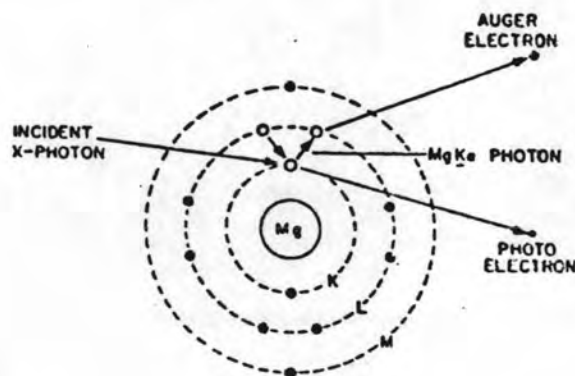

รูปที่ 2.11 แผนภาพของระบบวิเคราะห์ธาตุด้วยวิธีเรืองรังสีเอกซ์

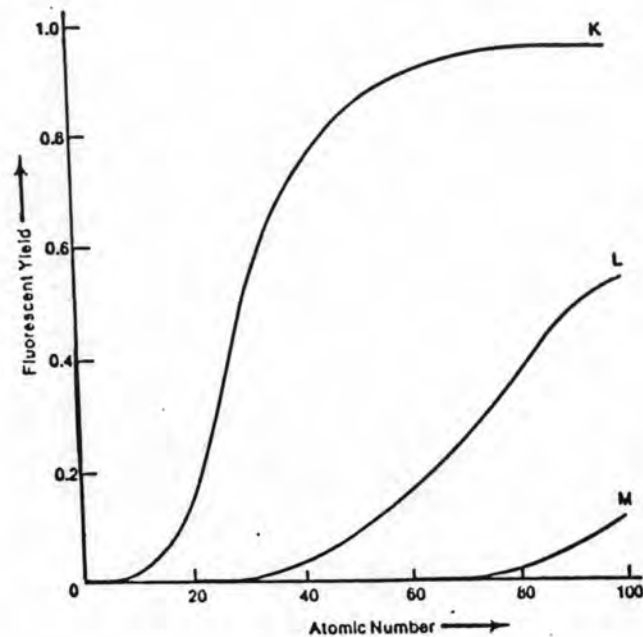
2.4.1 ยิลต์ของการเกิดรังสีเอกซ์เรืองและออเจอร์อิเล็กตรอน (Auger electron)

เมื่อพิจารณาอันตรกิริยาระหว่างรังสีเอกซ์ปฐมภูมิกับอะตอมในตัวอย่าง จะพบว่าถ้าพลังงานของรังสีเอกซ์ปฐมภูมิมีพลังงานสูงกว่าค่าแอมซอร์บชันเอจ (absorption edge) ของชั้นโคจรรีอิเล็กตรอนในอะตอมใด จะมีโอกาสทำให้อิเล็กตรอนในชั้นโคจรมันหลุดออกมาจากชั้นโคจรซึ่งเรียกปรากฏการณ์นี้ว่า “โฟโตอิเล็กทริก (Photoelectric effect)” อะตอมจะรักษาสภาวะสมดุลโดยอิเล็กตรอนในชั้นถัดไปจะลดพลังงานลงให้เท่ากับพลังงานของชั้นอิเล็กตรอนที่ว่างอยู่ด้วยการปล่อยพลังงานส่วนเกินในรูปของรังสีเอกซ์เฉพาะระดับ พลังงานนั้นออกมาก่อนเข้าไปแทนที่เกิดการเรืองรังสีเอกซ์ขึ้น เช่น ถ้าพลังงานของรังสีเอกซ์ปฐมภูมิสูงกว่าค่าแอมซอร์บชันเอจในชั้นโคจรเค (K-shell) จะเกิดการถ่ายโอนพลังงานให้อิเล็กตรอนในชั้นโคจรเคหลุดจากวงโคจร อิเล็กตรอนในชั้นถัดออกไปคือชั้นโคจรแอล (L-shell) จะลดพลังงานลงและเข้ามาแทนที่กันตามลำดับชั้น อย่างไรก็ตามรังสีเอกซ์เรืองที่เกิดขึ้นจากการแทนที่ในชั้นโคจรเคมีโอกาสทำอันตรกิริยาถ่ายโอนพลังงานให้อิเล็กตรอนในชั้นแอล และทำให้อิเล็กตรอนหลุดออกมาเรียกอิเล็กตรอนนี้ว่า “ออเจอร์อิเล็กตรอน” ดังแสดงปรากฏการณ์ในรูปที่ 2.12 การเกิดออเจอร์อิเล็กตรอนนี้มีผลให้ปริมาณรังสีเอกซ์เรืองที่เกิดจากการกระตุ้นด้วยรังสีเอกซ์ปฐมภูมิลดลง

การแทนที่ว่างในวงโคจรที่สูญเสียอิเล็กตรอนจะเกิดขึ้นภายในเวลา 10^{-9} - 10^{-16} วินาที ซึ่งอัตราการเกิดรังสีเอกซ์เรืองเฉพาะตัวต่อการเกิดที่ว่างของอิเล็กตรอนในชั้นโคจรเรียกว่า “ฟลูออเรสเซนซ์ยิลต์ (fluorescent yield)” ซึ่งจะมีค่าสูงขึ้นตามเลขอะตอมของธาตุ และฟลูออเรสเซนซ์ยิลต์ในชั้นเคจะสูงกว่าชั้นแอล เอ็ม ตามลำดับ ฯลฯ ดังแสดงเส้นกราฟความสัมพันธ์ของฟลูออเรสเซนซ์ยิลต์ในรูปที่ 2.13

รูปที่ 2.12 การเกิดออเจอร์อิเล็กตรอน

รูปที่ 2.13 แสดงฟลูออเรสเซนซ์ยิลด์ที่ระดับวงโคจรของธาตุเลขอะตอมต่างๆ^[12]

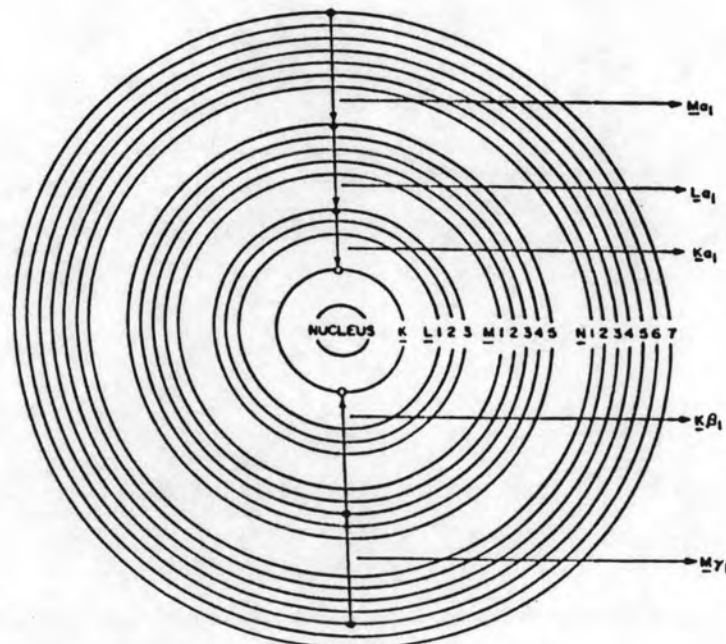
ฟลูออเรสเซนซ์ยิลด์ในชั้นโคจรวิเล็คตรอนต่างๆ ยิลด์จะสูงขึ้นเมื่อเลขอะตอมของธาตุมีค่าสูงขึ้น การที่ฟลูออเรสเซนซ์ยิลด์มีค่าน้อยกว่า 1 เนื่องจากรังสีเอกซ์เรืองที่เกิดขึ้นทำอันตรกิริยากับอิเล็กตรอนในชั้นโคจรถัดออกไปในอะตอมและถูกดูดกลืนพลังงานเกิดออเจอร์อิเล็กตรอนแทนการเกิดรังสีเอกซ์เรืองนั่นเอง

โอกาสในการเปลี่ยนภาวะพลังงานของอิเล็กตรอนจากระดับพลังงานหนึ่งมายังระดับพลังงานหนึ่งนั้น สามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีกลศาสตร์ควอนตัม (quantum mechanics) กล่าวคือ การเปลี่ยนภาวะอิเล็กตรอนจะมีลักษณะคล้ายกับการสั่นของไดโพลไฟฟ้า (electric dipole)^[13] ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อสภาวะของค่าความต่างเลขควอนตัมออร์บิทัล (Δl) ต่างกันหนึ่ง และค่าของเลขควอนตัมแม่เหล็ก (m_l) ต่างกันเท่ากับศูนย์หรือหนึ่ง จึงเป็นไปตามกฎการคัดเลือก (selection rule) สำหรับสภาวะหนึ่งไปยังอีกสภาวะหนึ่งคือ $\Delta l = +1, -1$ และ $m_l = 0, +1, -1$ เท่านั้น ในโครงสร้างของอะตอมนั้นจะมีชั้นโคจรวิเล็คตรอนที่มีจำนวนระดับชั้นพลังงานต่างๆ กันไปตามคุณสมบัติเฉพาะของธาตุนั้นๆ ดังแสดงในรูปที่ 2.14 ตั้งแต่ชั้นในสุดคือ K,L,M... และชั้นย่อยของชั้นโคจร (sub shell) สามารถแจกแจงเป็นลำดับระดับพลังงานและตำแหน่งควอนตัมนับเบอร์ได้ตามตารางที่ 2.4

[11] เมื่อมีการกระตุ้นให้เกิดที่ว่างอิเล็กตรอนในชั้นโคจร อิเล็กตรอนในวงจรชั้นถัดออกไป จะมีโอกาสในการเปลี่ยนระดับพลังงานเข้ามาแทนที่ที่ว่างด้วยการปลดปล่อยรังสีเอกซ์และทำให้เกิดอนุกรมเส้นสเปกตรัม (spectrum line) รังสีเอกซ์เฉพาะระดับพลังงานของอะตอมธาตุ โดยใช้สัญลักษณ์เรียกชื่อเส้นสเปกตรัมของชั้นพลังงานต่างๆ ดังตารางที่ 2.3

ตารางที่ 2.3 การเรียกชื่อเส้นสเปกตรัมของการเปลี่ยนสภาวะของชั้นพลังงาน

การเปลี่ยนสภาวะ	สัญลักษณ์
L → K	$K\alpha$
M → K	$K\beta$
N → K	$K\gamma$
M → L	$L\alpha$
N → L	$L\beta$
O → L	$L\gamma$

รูปที่ 2.14 อนุกรมของเส้นสเปกตรัมรังสีเอกซ์จากการเปลี่ยนสภาวะระหว่างระดับพลังงาน

ตารางที่ 2.4 แสดงระดับของอิเล็กตรอนและตำแหน่งควอนตัมนับเบอร์

X-ray shell	No. of electron	Quantum number			s-p-d notation
		n	l	j	
K	2	1	0	1/2	1s 1/2
L I	2	2	1	1/2	2p 1/2
L II	2	2	1	1/2	2p 1/2
L III	4	2	1	3/2	2p 3/2
M I	2	3	0	1/2	3s 1/2
M II	2	3	1	1/2	3p 1/2
M II	4	3	1	3/2	3p 3/2
M IV	4	3	2	3/2	3d 3/2
M V	6	3	2	5/2	3d 5/2
N I	2	4	0	1/2	4s 1/2
N II	2	4	1	1/2	4p 1/2
N III	4	4	1	3/2	4p 3/2
N IV	4	4	2	3/2	4d 3/2
N V	6	4	2	5/2	4d 5/2
N VI	6	4	3	5/2	4f 5/2
N VII	8	4	3	7/2	4f 7/2

นอกจากนี้ในชั้นโคจรรย่อยแต่ละชั้นโคจรจะมีเลขกำกับ เช่น เส้นสเปกตรัมรังสีเอกซ์จากชั้นโคจรรย่อย MII ในชั้นโคจร M มายัง K เรียก K_{β_1} ทำนองเดียวกันรังสีเอกซ์จากชั้นโคจรรย่อย MI ในชั้น M มายัง K เรียก K_{β_2} เป็นต้น โอกาสในการเปลี่ยนชั้นพลังงานในชั้น L มา K จะสูงกว่าจาก M มา K ดังนั้นความเข้มรังสีเอกซ์ของเส้นสเปกตรัม K_{α} จะสูงกว่า K_{β} และในชั้นพลังงานย่อยของเส้นสเปกตรัม K_{α_1} จะสูงกว่า K_{α_2} เป็นต้น

ส่วนความถี่ของรังสีเอกซ์ที่แผ่ออกมาเฉพาะตัวนั้น จะสัมพันธ์กับค่าของเลขอะตอมของธาตุที่ถูกกระตุ้นและจะเป็นไปตามกฎของมอสเลย์ (Moseley's law) คือ ^[12]

$$\nu = 1/\lambda = K(Z - \sigma)^2 \quad \dots\dots\dots 2.6$$

เมื่อ K = ค่าคงที่ที่เกิดขึ้นบนค่าความแตกต่างสำหรับอนุกรมของแถบสเปกตรัม

σ = ค่าคงที่ของการกำบัง (shielding constant) มีค่าน้อยกว่าหรือเท่ากับหนึ่ง

$Z =$ เลขอะตอมของธาตุ (atomic number)

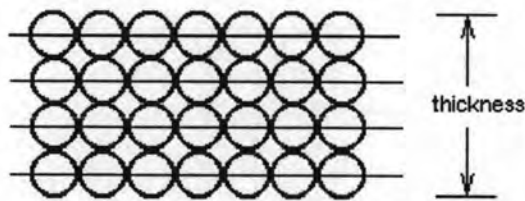
ในกรณีที่ค่าคงที่ของการกำบังรังสีมีค่าเท่ากับหนึ่ง สามารถเขียนสมการใหม่ได้ดังนี้

$$V = K(Z - 1)^2 \dots\dots\dots 2.7$$

2.4.2 การดูดกลืนพลังงานรังสีเอกซ์ปฐมภูมิในตัวอย่าง

ตัวอย่างที่นำมาวิเคราะห์จะประกอบด้วยอะตอมของธาตุองค์ประกอบเรียงตัวกันเป็นระนาบและชั้นเกิดเป็นชั้นความหนา ดังในรูปที่ 2.15 เมื่อรังสีเอกซ์ปฐมภูมิตกกระทบตัวอย่างดังในรูปที่ 2.16 จะเกิดอันตรกิริยาซึ่งมีผลต่อการเกิดรังสีเอกซ์เรือง 3 ชนิด คือ

- ก. รังสีเอกซ์ส่วนหนึ่งทะลุผ่านตัวอย่างมีความเข้มรังสีเท่ากับ $I(\lambda_0)$
- ข. รังสีเอกซ์ส่วนหนึ่งกระเจิงออกจากตัวอย่างทั้งแบบ โคฮีเรนต์ (coherent, λ_0) และอินโคฮีเรนต์ (incoherent, λ_c)
- ค. รังสีเอกซ์ส่วนที่ถูกดูดกลืนพลังงานในชั้นตัวอย่างกระตุ้นอะตอมให้เกิดรังสีเอกซ์เรือง

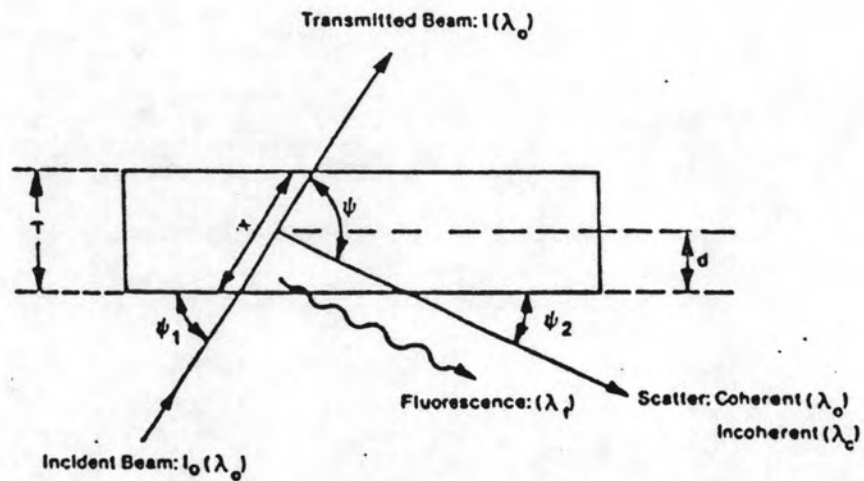

รูปที่ 2.15 แสดงการจัดเรียงตัวของระนาบอะตอมเป็นชั้นความหนา

ปริมาณรังสีเอกซ์ส่วนที่ผ่านตัวอย่างออกไป ขณะที่รังสีเอกซ์ปฐมภูมิตกกระทบผิวตัวอย่างทำมุม ψ_1 สามารถพิจารณาได้จากสมการ

$$I(\lambda_0) = I_0(\lambda_0) \exp(-\mu_m \rho x) \dots\dots\dots 2.8$$

- เมื่อ μ_m คือ สัมประสิทธิ์การลดทอนปริมาณรังสีเชิงมวล
- ρ คือ ความหนาแน่นของตัวอย่าง
- x คือ ระยะทางที่ลำรังสีปฐมภูมิเคลื่อนผ่าน

- T = Sample Thickness
- x = Path Length
- d = Penetration Depth
- ψ_1 = Incident Angle
- ψ_2 = Take-Off Angle
- ψ = Scattering Angle
- μ = Mass Absorption Coefficient
- ρ = Density

- Transmitted Beam Intensity: $I(\lambda_0) = I_0(\lambda_0) \exp(-\mu \rho x)$
- Incoherent Scatter Wavelength: $\lambda_c - \lambda_0 = 0.0243 [1 - \cos \psi]$
- Fluorescence Penetration Depth: $d = x \sin \psi_2$

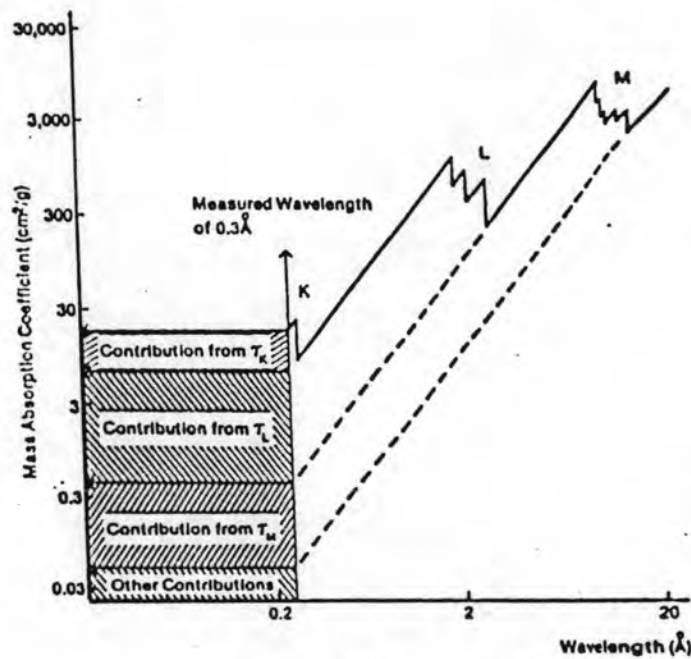
รูปที่ 2.16 การเกิดอันตรกิริยาของลำรังสีเอกซ์ปฐมภูมิกับสารตัวอย่าง

จากสมการ 2.8 จะเห็นว่าปริมาณรังสีส่วนที่ไม่ได้ทะลุผ่านชั้นตัวอย่างไป เป็นปริมาณรังสีส่วนที่ทำอันตรกิริยากับอะตอมธาตุและถูกดูดกลืนพลังงานไว้ โดยสัมประสิทธิ์การลดทอนพลังงานเชิงมวล ซึ่งมีโอกาสที่จะลดทอนปริมาณรังสีได้จากการทำอันตรกิริยาแบบโฟโตอิเล็กตริก การกระเจิงแบบคอมป์ตัน แพร่โพตรดิชัน ดังนั้นตามปกติการลดทอนปริมาณรังสีเชิงมวลจึงเป็นผลรวมของโอกาสการเกิดอันตรกิริยาดังนี้

$$\mu_m = \tau + \sigma + \pi$$

- เมื่อ τ = โอกาสของการเกิดการดูดกลืนพลังงานเมื่อเกิดอันตรกิริยาโฟโตอิเล็กทริก
- σ = โอกาสของการดูดกลืนพลังงานเมื่อเกิดการกระเจิงแบบคอมป์ตัน
- π = โอกาสของการดูดกลืนพลังงานเมื่อเกิดแฟร์โพรดักชัน

ในกระบวนการวิเคราะห์ธาตุนั้นช่วงพลังงานที่ใช้วิเคราะห์มีโอกาสจะเกิดการดูดกลืนพลังงานจากอิทธิพลของการเกิดโฟโตอิเล็กทริกและการกระเจิงแบบคอมป์ตัน การวิเคราะห์ธาตุนั้นโดยใช้พลังงานต่ำโอกาสของการเกิดการดูดกลืนพลังงานส่วนใหญ่จะเกิดจากโฟโตอิเล็กทริก ค่าความสัมพันธ์ของสัมประสิทธิ์การดูดกลืนพลังงานเชิงมวลที่เกิดขึ้นจากอันตรกิริยาโฟโตอิเล็กทริกในแต่ละชั้นพลังงานจะมีลักษณะ ดังในรูปที่ 2.17 ซึ่งเป็นตัวอย่างการแจกแจงสัมประสิทธิ์การดูดกลืนพลังงานเชิงมวลของแบเรียม

Total Mass Absorption Coefficient for 0.3 Å Radiation by Barium = 26 cm²/g

$$\begin{aligned}
 T_{\text{Total}} &= T_K + [T_L + T_{L_{II}} + T_{L_{III}}] + [T_{M_I} + T_{M_{II}} + T_{M_{III}} + T_{M_V}] + \text{others} \\
 &= 18 + 7.5 + 0.45 + 0.05 \\
 &= 26
 \end{aligned}$$

รูปที่ 2.17 แสดงความสัมพันธ์ของสัมประสิทธิ์การดูดกลืนเชิงมวลของแบเรียม^[12] ในระดับชั้นเค ชั้นแอล และชั้นเอ็ม ที่ความยาวคลื่นต่างๆ ของรังสีเอกซ์

จากเส้นกราฟรูปที่ 2.17 ค่าสัมประสิทธิ์การดูดกลืนพลังงานเชิงมวลต่างๆ จะเพิ่มขึ้นตามระดับชั้นพลังงาน และจะมีบริเวณที่ค่าสัมประสิทธิ์การลดทอนเชิงมวล

มีความชันเส้นกราฟเพิ่มขึ้นและตกลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งบริเวณที่ค่าพลังงานพอดีกับการดูดกลืนพลังงานของชั้นโคจรอิเล็กตรอนนี้เรียกว่า “แอมซอร์บชันเอ็ดจ์” เมื่อตัวอย่างมีองค์ประกอบธาตุหลายธาตุค่าสัมประสิทธิ์การลดทอนเชิงมวลจะขึ้นกับผลรวมของปริมาณลดทอนรังสีตามสัดส่วนน้ำหนักของธาตุแต่ละชนิด (weight fraction ;w_i)^[12] คำนวณได้จากสมการ

$$\mu_m \text{ (total)} = \sum (\mu_{mi} w_i) \dots\dots\dots 2.9$$

จะเห็นว่าปริมาณรังสีเอกซ์เรืองนอกจากจะขึ้นอยู่กับความเข้มของรังสีเอกซ์ปฐมภูมิแล้วยังขึ้นกับพลังงานของรังสีเอกซ์ปฐมภูมิด้วย รังสีเอกซ์เรืองจะมีปริมาณสูงสุดเมื่อพลังงานของรังสีเอกซ์ปฐมภูมิมีค่ามากกว่าเคแอมซอร์บเอ็ดจ์ของธาตุนั้นเล็กน้อย จากรูปที่ 2.16 ในการจัดวางอุปกรณ์การกระตุ้นให้เกิดรังสีเอกซ์เรืองอย่างมีประสิทธิภาพจะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ของความลึกของรังสีเอกซ์ที่เคลื่อนผ่านตัวอย่าง (depth of penetration ;d) ดังนี้

$$d = x \sin \psi_2 \dots\dots\dots 2.10$$

เมื่อ ψ_2 = มุมที่เกิดขึ้นระหว่างหัววัดรังสีกับตัวอย่าง

ถึงแม้ว่าความลึกของการทะลุผ่านจะเป็นสัดส่วนกับมุมตามสมการ 2.10 แต่ในทางปฏิบัติการออกแบบคอลลิเมเตอร์ อุปกรณ์จัดวางแหล่งกำเนิดรังสีเอกซ์ และหัววัดรังสีมักมีอุปสรรค โดยทั่วไปค่ามุม ψ_2 จะอยู่ระหว่าง 30° และ 45°^[4,11] และค่า d โดยทั่วไปจะมีค่าประมาณครึ่งหนึ่งของความยาวคลื่นที่ผ่านระยะทาง x

2.4.3 ผลของความหนาของสารตัวอย่างกับปริมาณรังสีเอกซ์เรือง

จากอันตรกิริยาของรังสีเอกซ์ปฐมภูมิกับสารตัวอย่าง แสดงให้เห็นว่าความหนาเป็นตัวแปรหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเกิดรังสีเอกซ์เรือง ดังนั้นการเตรียมตัวอย่างหนาและบางจึงมีผลกระทบต่อผลการวิเคราะห์ธาตุด้วยการเรืองรังสีเอกซ์ด้วย กันน์ (Gunn) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้มรังสีเอกซ์เรืองของธาตุและความหนาของตัวอย่างซึ่งมีความหนาสม่ำเสมอตามระนาบการจัดวางอุปกรณ์ในรูปที่ 2.16 ไว้ดังนี้^[4]

$$dI = k (\text{csc} \psi_1) I_0 \exp - \{ [(\mu/\rho)_{\lambda_0} \text{csc} \psi_1 + (\mu/\rho)_{\lambda_1} \text{csc} \psi_2] \rho t \} dt \dots 2.11$$

- เมื่อ I_0 = ความเข้มของรังสีเอกซ์จากหลอดกำเนิดรังสีเอกซ์ที่ตกกระทบสารตัวอย่าง
 ψ_1 = มุมระหว่างจุดกึ่งกลางของลำรังสีเอกซ์ปฐมภูมิกับแผ่นสารตัวอย่าง
 ψ_2 = มุมระหว่างจุดกึ่งกลางของลำรังสีเอกซ์เรียงกับแผ่นสารตัวอย่างหรือมุม
 ของรังสีเอกซ์เรียงที่เคลื่อนไปยังหัววัดรังสี (the take off angle)
 λ_0, λ_f = ความยาวคลื่นของรังสีเอกซ์ปฐมภูมิ และรังสีเอกซ์เรียงตามลำดับ
 μ/ρ = สัมประสิทธิ์การดูดกลืนเชิงมวลของสารตัวอย่าง (cm^2/g)
 ρ = ความหนาแน่นของสารตัวอย่าง (g/cm^3)
 t = ความหนาของแผ่นสารตัวอย่าง (cm)
 k = ค่าคงที่

ก. สารตัวอย่างแบบบาง (thin film sample)

การเตรียมสารตัวอย่างที่บางมากจะช่วยลดผลจากการดูดกลืนและการเสริม (absorption-enhancement effect) ความเข้มรังสีเอกซ์เรียงของสารตัวอย่าง โดยพิจารณาจากสมการ 2.11 เมื่อความหนา t ของสารตัวอย่างบางมาก และ $(\mu/\rho)\lambda_0$ กับ $(\mu/\rho)\lambda_f$ มีค่าประมาณศูนย์ ในกรณีนี้สามารถเขียนความสัมพันธ์ได้เป็น

$$dI = k (\csc\psi_1) I_0 dt \quad \dots\dots\dots 2.12$$

$$\text{หรือ } \Delta I = k (\csc\psi_1) I_0 \Delta t \quad \dots\dots\dots 2.13$$

ถ้าพื้นที่ของสารตัวอย่างคงที่จะได้ว่า $\Delta N \propto \Delta t$ เมื่อ N คือ จำนวนของอะตอมที่อยู่ในสารตัวอย่าง ดังนั้นสมการที่ 2.13 จะเขียนความสัมพันธ์ใหม่ได้ดังนี้

$$\Delta I = k' (\csc\psi_1) I_0 \Delta N \quad \dots\dots\dots 2.14$$

เมื่อ $k' =$ ค่าคงที่เมื่อ $\Delta N \propto \Delta t$

สมการที่ 2.14 จะเห็นว่า ΔI จะเป็นสัดส่วนโดยตรงกับ ΔN นั่นคือ

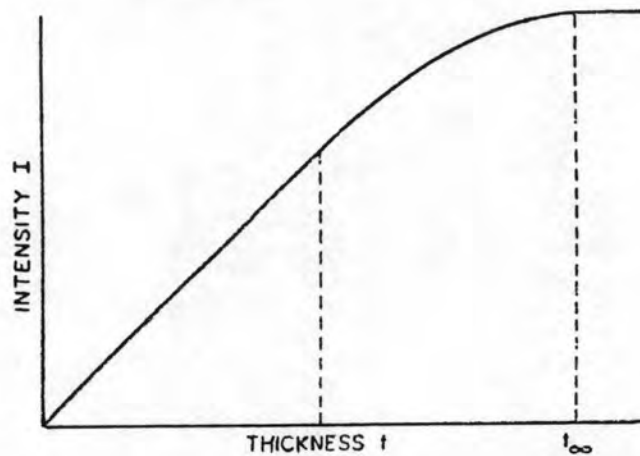
$$\Delta I \propto \Delta N$$

ดังนั้นจากสมการที่ 2.13 และ 2.14 สรุปได้ว่า ความเข้มของรังสีเอกซ์เรียงจากสารตัวอย่างจะแปรผันตรงกับความหนาหรือจำนวนอะตอมของสารตัวอย่างที่ต้องการ

วิเคราะห์

ข. สารตัวอย่างแบบหนา (thick sample)

เมื่อสารตัวอย่างมีความหนาเพิ่มขึ้นความเข้มของรังสีเอกซ์เรืองจะเพิ่มขึ้นอย่าง เป็นสัดส่วนจนกระทั่งถึงความหนาค่าหนึ่งจะไม่เพิ่มขึ้นอีก ดังแสดงในเส้นกราฟความสัมพันธ์ของค่าความหนาของสารและความเข้มของรังสีเอกซ์เรืองในรูปที่ 2.18

รูป 2.18 เส้นกราฟแสดงความสัมพันธ์ค่าความหนาของสารตัวอย่าง และความเข้มรังสีเอกซ์เรือง

การเปลี่ยนแปลงของเส้นกราฟจะแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่หนึ่งจะเป็นช่วงของความหนาแบบบาง ส่วนช่วงที่ 2 ความหนาของสารตัวอย่างปานกลางซึ่งช่วงนี้ความเข้มจะเพิ่มขึ้นเมื่อใช้สารตัวอย่างหนาขึ้น แต่จะเห็นว่าในช่วงนี้ความสัมพันธ์ของเส้นกราฟจะเริ่มไม่เป็นเส้นตรง เมื่อความหนาเพิ่มขึ้นมากๆ ความเข้มของรังสีเอกซ์เรืองจะเริ่มคงที่ และช่วงที่ 3 เป็นช่วงที่ใช้สารตัวอย่างหนาเกินความจำเป็น เพราะไม่ว่าจะให้สารตัวอย่างหนาเพิ่มขึ้นอีกก็ตาม ความเข้มรังสีเอกซ์เรืองก็จะไม่เพิ่มขึ้นอีกเลย ในทางปฏิบัติถ้าพิจารณาจากกราฟและคุณสมบัติของรังสีเอกซ์แล้วนั้น ในการเตรียมสารตัวอย่างแบบบางนั้นมิได้เตรียมได้ง่ายนัก แม้ว่าจะมีผลดีในการลดการดูดกลืนและเสริมรังสีเอกซ์เรืองลงก็ตาม ส่วนการเตรียมสารตัวอย่างให้หนาอยู่ในช่วงที่ 3 จะไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความเข้มรังสีเอกซ์ แต่เมื่อหนามากไปจะสิ้นเปลืองสารตัวอย่างมาก จึงจำเป็นต้องหาความหนาพอดีหรือความหนาวิกฤตของสารตัวอย่าง (critical thickness) ดังนี้^[4]

$$dI_t = k (\text{csc} \psi_1) I_0 \exp - \left\{ [(\mu/\rho)_{\lambda_0} \text{csc} \psi_1 + (\mu/\rho)_{\lambda_1} \text{csc} \psi_2] \rho t \right\} dt$$

$$\text{ถ้าให้ } \bar{\mu} = [(\mu/\rho)_{\lambda_0} \text{csc}\psi_1 + (\mu/\rho)_{\lambda_1} \text{csc}\psi_2]$$

และ $I_t =$ ความเข้มของความหนาใด ๆ สามารถหาได้จาก

$$\begin{aligned} I_t &= k I_0 (\text{csc}\psi_1) \int_0^t \exp[-(\bar{\mu}\rho t)] dt \\ &= \frac{k I_0 (\text{csc}\psi_1) [1 - \exp(-\bar{\mu}\rho t)]}{\bar{\mu}\rho} \dots\dots\dots 2.15 \end{aligned}$$

ถ้า $t \rightarrow \infty$ สมการที่ 2.11 จะเขียนความสัมพันธ์ใหม่ได้ว่า

$$I_\infty = \frac{k I_0 \text{csc}\psi_1}{\bar{\mu}\rho} \dots\dots\dots 2.16$$

นำสมการที่ 2.15 หารด้วย 2.16 จะได้

$$I_t / I_\infty = 1 - \exp(-\bar{\mu}\rho t) \dots\dots\dots 2.17$$

จากสมการ 2.17 สามารถหาความหนาของวิกฤตได้ โดยแทนค่า $I_t = 0.999$ จะได้สมการ

$$0.999 = 1 - \exp(-\bar{\mu}\rho t)$$

หรือ

$$\begin{aligned} t_c &= \frac{\ln(1 - 0.999)}{(-\bar{\mu}\rho)} \\ t_c &= \frac{6.908}{\bar{\mu}\rho} \dots\dots\dots 2.18 \end{aligned}$$

สมการที่ 2.18 คือ สมการสำหรับคำนวณหาค่าความหนาวิกฤตของสารตัวอย่าง จะให้ประโยชน์อย่างมากในการวิเคราะห์ปริมาณของธาตุหลายชนิดรวมกันอยู่ในสารตัวอย่าง เนื่องจากการวิเคราะห์ปริมาณธาตุนั้น เป็นการวัดความเข้มของรังสีเอกซ์เรืองที่เกิดขึ้น และแปรผันตามความเข้มข้นของธาตุที่สนใจในตัวอย่างนั้นไม่ขึ้นกับความหนา .

อย่างไรก็ตามในกรณีที่สารตัวอย่างมีธาตุอื่นเป็นส่วนประกอบ (matrix elements) ธาตุองค์ประกอบจะมีผลต่อการเรืองรังสีเอกซ์ของธาตุที่สนใจและไม่เป็นสัดส่วนกับความเข้มข้นจริง เรียกว่า “ผลกระทบของธาตุองค์ประกอบ” (matrix effects) ซึ่งเป็นตัวแปรที่จะต้องนำพิจารณาในการวิเคราะห์ผลด้วย

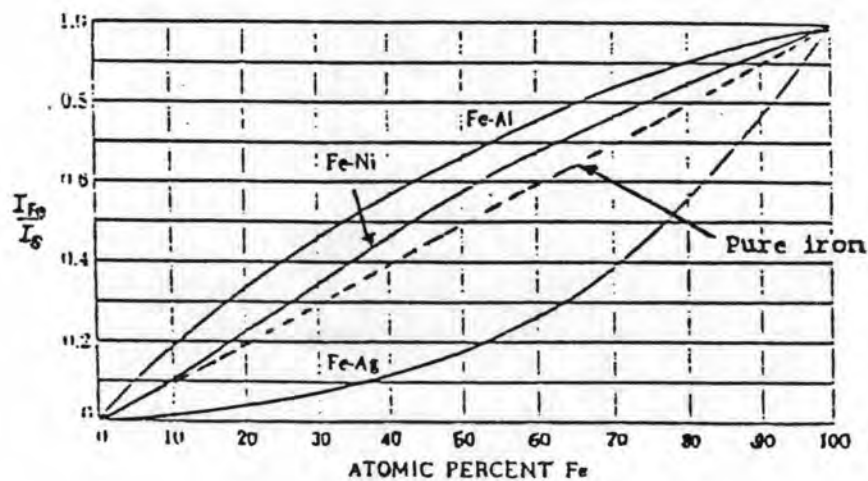
2.4.4 ผลกระทบของธาตุองค์ประกอบในสารตัวอย่าง

ธาตุองค์ประกอบในสารตัวอย่างที่ต้องการวิเคราะห์จะมีผลกระทบต่อการวิเคราะห์ธาตุที่สนใจใน 2 รูปแบบ คือ

ก) ผลจากการดูดกลืน (matrix absorption)

เมื่อสารตัวอย่างมีองค์ประกอบธาตุปนกันหลายชนิด ขณะที่รังสีเอกซ์ปฐมภูมิมีพลังงานสูงกว่าค่าแอมซอร์บชันแอดจ์ของธาตุในชั้นพลังงานใด ก็จะทำให้เกิดการเรืองรังสีเอกซ์ แต่ปริมาณรังสีเอกซ์เรืองของธาตุที่สนใจมีโอกาสสูญเสียไปเนื่องจากธาตุองค์ประกอบที่มีค่าการดูดกลืนพลังงานต่ำสามารถดูดกลืนรังสีเอกซ์เฉพาะธาตุที่สนใจให้ลดน้อยลงได้

จากกราฟในรูปที่ 2.19 ถ้าเปรียบเทียบเส้นกราฟระหว่างความเข้มของ Fe K α ในเหล็กรูปของ Fe-Al กับในเหล็กรูปของ Fe-Ag จะพบว่าที่ความเข้มข้นของเหล็กเท่ากัน เหล็กที่มีองค์ประกอบในรูป Fe-Al จะให้ความเข้มของ Fe K α ออกมามากกว่าเนื่องจาก Fe-Al มีสัมประสิทธิ์การดูดกลืนรังสีเอกซ์น้อยกว่า Fe-Ag นั่นเอง

รูปที่ 2.19 กราฟแสดงอัตราส่วนของความเข้มรังสีเอกซ์เฉพาะตัวของโลหะผสม (I_{Fe}) Fe-Ni และ Fe-Ag ต่อความเข้มรังสีเอกซ์เฉพาะตัวของเหล็กบริสุทธิ์ (I_{Fe})

ข) ผลจากการเสริมรังสีเอกซ์ (enhancement or multiple excitation)

ผลจากการเสริมรังสีเอกซ์เกิดขึ้นจากการที่รังสีเอกซ์เฉพาะตัวของธาตุองค์ประกอบในสารตัวอย่างที่ถูกกระตุ้นจากรังสีเอกซ์ปฐมภูมิ มีพลังงานสูงกว่าแอมชอร์บ์ชั้นเอ็ดจ์ของธาตุที่สนใจ รังสีเอกซ์เฉพาะตัวของธาตุนั้นสามารถที่จะถูกกระตุ้นให้ธาตุที่สนใจเกิดรังสีเอกซ์เรืองได้ด้วยอีกทางหนึ่ง ปรากฏการณ์เช่นนี้จะมีผลมากในกรณีที่พลังงานของรังสีเอกซ์เฉพาะตัวของธาตุหนึ่งมีค่าสูงกว่าแอมชอร์บ์ชั้นเอ็ดจ์ของอีกธาตุหนึ่งเล็กน้อย ดังแสดงให้เห็นในเส้นกราฟรูป 2.19 เมื่อเปรียบเทียบระหว่างความเข้มของ Fe K α ใน Fe-Ni กับในเหล็กบริสุทธิ์ (เส้นประ) จะเห็นว่าความเข้มของ Fe K α ใน Fe-Ni สูงกว่า ทั้งนี้เพราะผลของการเสริมรังสีเอกซ์ กล่าวคือ Ni มีค่า K แอมชอร์บ์ชั้นเอ็ดจ์ 7.477 กิโลอิเล็กตรอนโวลต์ ซึ่งพอเหมาะที่จะกระตุ้นให้เหล็กเกิดรังสีเอกซ์เฉพาะตัวได้ เหล็กจึงเกิดรังสีเอกซ์เรืองจากการกระตุ้นของรังสีเอกซ์ 2 ทาง คือ จากรังสีเอกซ์เคของนิกเกิล และจากรังสีเอกซ์ปฐมภูมิ

จากตัวอย่างผลกระทบทั้งสองแบบข้างต้นที่กล่าวมา จะเห็นว่าแม้ส่วนประกอบมีเพียงธาตุ 2 ชนิดที่ต่างกัน ก็สามารถทำให้ผลการเกิดรังสีเอกซ์เรืองเฉพาะธาตุผิดไปได้ และมีผลทำให้การวิเคราะห์ธาตุเชิงปริมาณผิดไปได้มาก จึงต้องมีการคำนวณปรับแก้ผลของความคลาดเคลื่อนเหล่านี้

2.4.5 ผลของการจัดอุปกรณ์วิเคราะห์ต่อการเกิดรังสีเอกซ์เรือง

ก. ผลจากหลอดกำเนิดรังสีเอกซ์ [2]

การปรับเปลี่ยนความไว (sensitivity) ของการกระตุ้นให้เกิดรังสีเอกซ์เรืองทำได้โดยการปรับเปลี่ยนกระแสและศักดาไฟฟ้าสูงให้เหมาะสม แต่มีข้อจำกัดที่ขนาดทนกำลังไฟฟ้าของหลอดรังสีเอกซ์ ซึ่งในส่วนนี้จะมีผลต่ออายุการทำงานของหลอดรังสีเอกซ์ด้วย ดังนั้นการเลือกใช้ศักดาไฟฟ้าสูง (kV) สำหรับงานวิเคราะห์จะมีหลักการเลือกใช้ ดังนี้

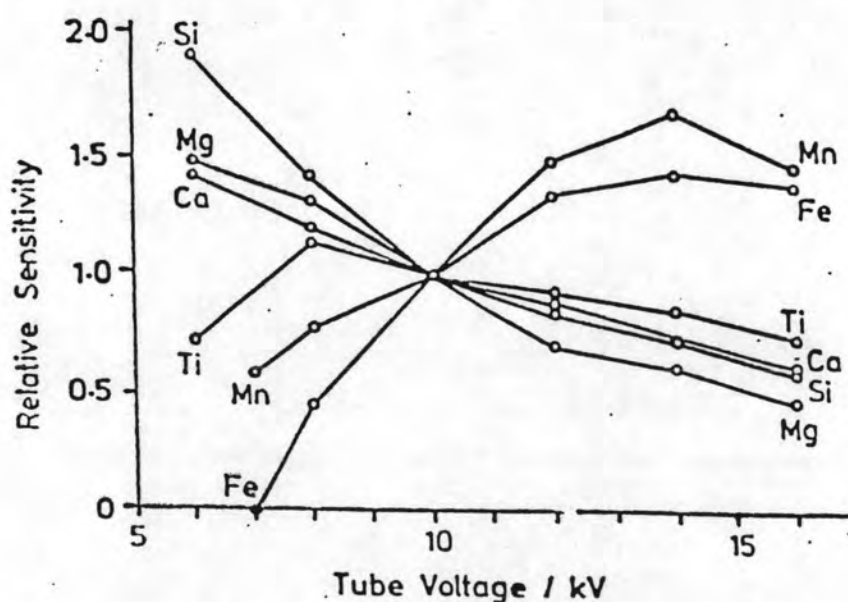
(1) การเลือกศักดาไฟฟ้าสูงให้เหมาะสมสำหรับงานวิเคราะห์ของสารตัวอย่างที่สนใจ จะต้องเลือกให้อัตราส่วนของฟีกต่อแบกกราวด์ (background) สูงสุดสำหรับธาตุต่าง ๆ ในตัวอย่าง และการเลือกศักดาไฟฟ้าสูงควรพิจารณาให้สัมพันธ์โดยตรงกับธาตุที่ต้องการวิเคราะห์ในตัวอย่าง นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับตัวแปรอื่นๆ ที่เป็นไปตามเงื่อนไขของธาตุแต่ละธาตุในตัวอย่างและความหนาของเนื้อสาร ดังแสดงในตารางที่ 2.5 อย่างไรก็ตามข้อจำกัดของการปรับกระแสจะต้องพิจารณาจากกำลังไฟฟ้าของหลอดกำเนิดรังสีเอกซ์ด้วย ถ้าปรับศักดาไฟฟ้าสูงของหลอดรังสีเอกซ์สูงค่ากระแสก็ต้องลดลงให้พอเหมาะด้วย เพื่อป้องกันความเสียหายของหลอด

ตารางที่ 2.5 ความหนาของธาตุตัวอย่างกับช่วงพลังงานที่เหมาะสม

ธาตุ	ความหนา (ไมครอน)	ช่วงพลังงานต่ำสุดของธาตุ (keV)
เซลลูโลส		2.4 - 4.0
อะลูมิเนียม	50 - 500	3.0 - 8.0
ไทเทเนียม	12.5	5.0 - 10
เหล็ก	12.5	6.5 - 12
โคบอลต์	12.5	7.0 - 12
ทองแดง	100 - 250	10 - 50
โมลิบดีนัม	50 - 125	7 - 20*
โรเดียม	50 - 125	7 - 20*
เงิน	50 - 125	7 - 20

* หมายเหตุ : เมื่อวัดคุณนิตน์โดยทั่วไปจะเลือกให้ขึ้นกับเป้าโลหะของหลอดรังสีเอกซ์

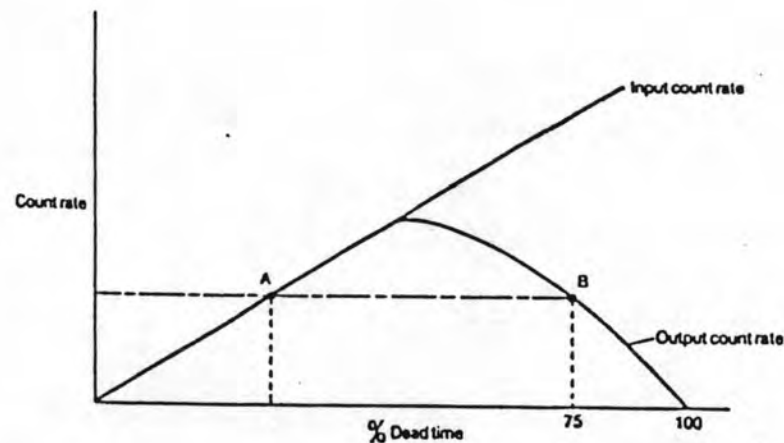
(2) คักดาไฟฟ้าสูงที่ใช้ในการวิเคราะห์ธาตุเดี่ยว จะต้องมามีค่าค่อนข้างสูงกว่าพลังงานแอมบอร์บชั้นเอดจ์ของธาตุที่ต้องการวิเคราะห์เล็กน้อย แต่ถ้าการวิเคราะห์ธาตุมากกว่าหนึ่งธาตุขึ้นไป คักดาไฟฟ้าสูงควรเลือกให้อยู่ในช่วงที่ดีที่สุดซึ่งสามารถให้ผลการวิเคราะห์ของแต่ละธาตุได้ ในรูปที่ 2.20 แสดงความไวของการวิเคราะห์กลุ่มธาตุเบาปนกันที่คักดาไฟฟ้าต่างกัน จะเห็นว่าความไวในการวิเคราะห์ธาตุแต่ละธาตุในตัวอย่างที่คักดาไฟฟ้าต่างกัน จะไม่เท่ากันแต่จะมีค่าคักดาไฟฟ้าหนึ่งที่เหมาะสมทำให้ความไวในการวิเคราะห์กลุ่มธาตุเท่ากัน

รูปที่ 2.20 ผลของคักดาไฟฟ้าสูงที่แอโนดต่อความไวในการวิเคราะห์ธาตุ [2]

(3) การเลือกศักดาไฟฟ้าสูงเกินไปเกินความจำเป็น ทำให้เกิดแบกกราวด์ที่ไม่ต้องการขึ้นจำนวนมากได้เนื่องจากพลังงานที่สูงกว่าค่าแอมบอริบชั้นเอ็ดจ์ของธาตุที่ชั้นพลังงานต่างๆจะเกิดขึ้น และเกิดการรบกวนการวิเคราะห์ธาตุที่สนใจทำให้ผลการวิเคราะห์ผิดพลาดมาก

การปรับค่ากระแสสำหรับจุดใส่หลอดรังสีเอกซ์ (มิลลิแอมแปร์) เป็นการเพิ่มปริมาณรังสีเอกซ์ปฐมภูมิ การเพิ่มขึ้นนี้เป็นผลทำให้อัตราการนับจากตัวอย่างเพิ่มขึ้นหรือความไวในการวิเคราะห์ธาตุเพิ่มขึ้น โดยปกติการปรับกระแสจะปรับให้ค่าเวลาที่สูญเสียชีวิตกับการวิเคราะห์พลังงาน (dead time) ของเครื่องวิเคราะห์พลังงานแบบหลายช่องไม่เกิน 50 เปอร์เซ็นต์ การวิเคราะห์โดยทั่วไปถ้าค่าเวลาที่เสียไปกับการวิเคราะห์พลังงานสูงกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ ผลการวิเคราะห์จะมีค่าความผิดพลาดสูง และเกิดการสูญเสียปริมาณวัดรังสีเอกซ์เรื่องมาก ดังในรูป 2.21

รูปที่ 2.21 เส้นกราฟแสดงความสัมพันธ์ระหว่างอัตรานับรังสีกับค่าเวลาที่เสียไปกับการวิเคราะห์พลังงาน

ข. คอลลิเมเตอร์ (collimators) ^[2]

การใช้คอลลิเมเตอร์กับการจัดระบบการวัดแบบแจกแจงพลังงานนั้น จะมีการใช้คอลลิเมเตอร์อยู่สองตำแหน่ง คือ ระหว่างหลอดรังสีเอกซ์กับตัวอย่างซึ่งจะเรียกว่าคอลลิเมเตอร์ปฐมภูมิ (primary collimators) และระหว่างตัวอย่างกับหัววัดรังสีจะเรียกว่าคอลลิเมเตอร์ทุติยภูมิ (secondary collimators) ถ้าจะเปรียบเทียบระหว่างคอลลิเมเตอร์ทั้งสองตำแหน่งนี้ คอลลิเมเตอร์ปฐมภูมิจำเป็นที่จะต้องใช้กับการจัดระบบอย่างมาก ด้วยเหตุผล 2 ประการ

1) ในกรณีที่ลํารังสีมีขนาดใหญ่ (เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2-3 cm.) ตัวอย่างมีความเข้มข้นสูง และมีการกระเจิงสูง ระบบวัดจะสูญเสียอัตราการนับสูงจากผลของค่าเวลาที่เสียไปกับการวิเคราะห์พลังงาน การใช้คอลลิเมเตอร์บังคับลํารังสีให้เล็กลง จะช่วยลดปริมาณรังสีที่ต้องการวัดลง

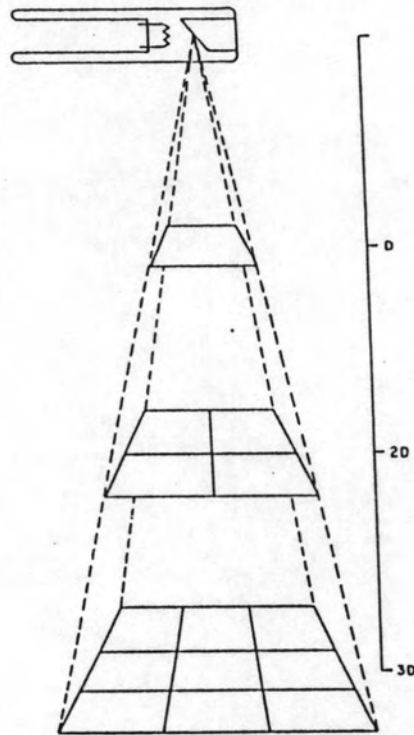
2) ในกรณีที่ต้องการวิเคราะห์ปริมาณธาตุเฉพาะบริเวณเล็กๆ ของตัวอย่าง สามารถควบคุมพื้นที่วิเคราะห์ได้โดยการใช้คอลลิเลเตอร์ ซึ่งลํารังสีจะมีขนาดเล็กลงเป็น 1-2 มิลลิเมตร

ลํารังสีเอกซ์ปฐมภูมิที่เดินทางผ่านมายังสารตัวอย่าง ซึ่งทางเดินของลํารังสีเอกซ์จากแหล่งกำเนิดความเข้มของรังสีเอกซ์ปฐมภูมิจะเป็นตามกฎกำลังสองผกผัน (Inverse square law) [4] ดังรูปที่ 2.22 จะเห็นว่ายิ่งระยะทางของลํารังสีที่เดินทางผ่านเพิ่มขึ้น ลํารังสีที่ตกกระทบจะเกิดการกระจายออกมากขึ้นและยิ่งทำให้ความเข้มแสงลดลงตามความสัมพันธ์ของสมการ

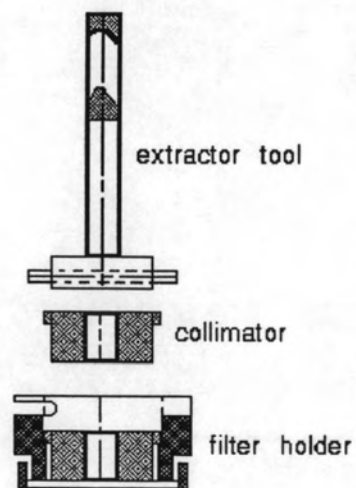
$$I_2 = I_1 (D_1)^2 / (D_2)^2 \quad \dots\dots\dots 2.19$$

เมื่อ I_1 = ความเข้มรังสีที่ระยะทาง D_1 จากต้นกำเนิดรังสี
 I_2 = ความเข้มรังสีที่ระยะทาง D_2 จากต้นกำเนิดรังสี

ส่วนประกอบของคอลลิเมเตอร์ที่แสดงให้เห็นในรูปที่ 2.23 นี้ คอลลิเมเตอร์จะทำด้วยเหล็กกล้าเป็นรูปทรงกระบอก ด้านในของทรงกระบอกจะเป็นอะลูมิเนียมและถูกเคลือบด้วยคาร์บอน ลํารังสีเอกซ์ปฐมภูมิที่ผ่านรูตรงกลางของทรงกระบอกนี้จะไม่เกิดรังสีเอกซ์เฉพาะตัวเหล็กกล้าและอะลูมิเนียมแต่จะมีรังสีเฉพาะตัวของคาร์บอนเกิดขึ้น ซึ่งปกติระบบวิเคราะห์แบบแจกแจงพลังงานจะไม่สามารถวัดคาร์บอนได้ จึงเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการรบกวนของพีคพลังงานของวัสดุที่ทำคอลลิเมเตอร์เข้าไปปะปนอยู่กับพีคพลังงานของสารตัวอย่าง

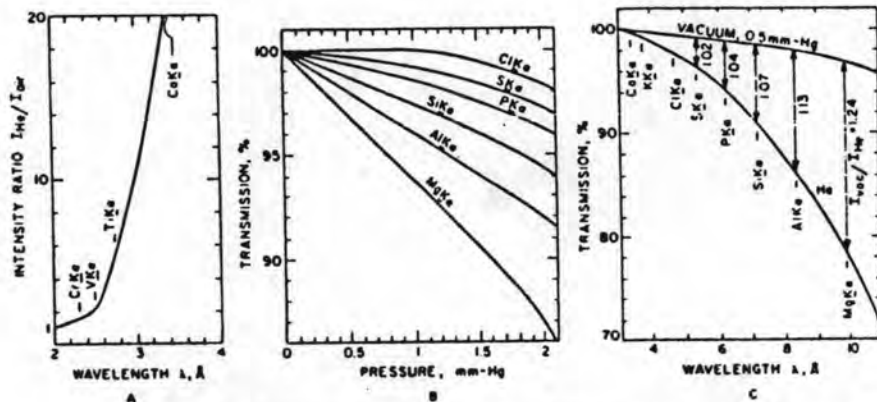
รูปที่ 2.22 กฎกำลังสองผกผัน

รูปที่ 2.23 แสดงภาพตัดขวางของคอลลิเมเตอร์

ค. ทางเดินของรังสีเอกซ์ (radiation path) [4]

รังสีเอกซ์เฉพาะตัวที่เกิดขึ้นจากตัวอย่าง จะต้องเคลื่อนผ่านอากาศที่อยู่ระหว่างตัวอย่างและหัววัดรังสีในห้องวิเคราะห์ของเครื่องสเปกโตรมิเตอร์ มีผลให้เกิดการดูดกลืนพลังงานทำให้ความเข้มรังสีของธาตุที่มีพลังงานต่ำลดลงหรือหมดไป ดังนั้นเครื่องสเปกโตรมิเตอร์ที่มีพิทักไกรวิเคราะห์ธาตุเบา จึงออกแบบให้ห้องวิเคราะห์อยู่ในสภาวะบรรยากาศของฮีเลียม (He) หรือในสภาวะสุญญากาศ (vacuum) ประมาณ 0.5 ทอร์ (torr) ถ้าบรรยากาศภายในอยู่ในสภาวะอากาศทั่วไปจะเหมาะกับการวิเคราะห์ธาตุที่มีความยาวคลื่นไม่เกิน 2.5 อังสตรอม แต่ถ้าในระบบสุญญากาศจะเหมาะสำหรับการวิเคราะห์ธาตุที่มีความยาวคลื่นมากกว่า 2.5 อังสตรอม และในสภาวะบรรยากาศของฮีเลียมจะเหมาะสำหรับการวิเคราะห์ธาตุที่มีความยาวคลื่นมากกว่า 2.5 อังสตรอม หรือ 4 อังสตรอมขึ้นไป ดังแสดงผลเปรียบเทียบใน 2.24 สำหรับการวิเคราะห์ตัวอย่างประเภทของเหลวถ้าทำอยู่ในสภาวะสุญญากาศจะเกิดความเสียหายกับระบบ ควรจะวิเคราะห์ตัวอย่างประเภทของเหลวในสภาวะบรรยากาศของฮีเลียมดีกว่า และจะต้องใช้ภาชนะลักษณะพิเศษสำหรับตัวอย่างของเหลวอีกด้วย

Effect of radiation-path medium in the long-wavelength region. Data are for 25-cm path length. [J. H. Hoskins, *Norelco Reporter* 7, 111 (1960); courtesy of the author and Philips Electronic Instruments, Inc.] A. Transmission ratio for helium and air paths. B. Transmission for $K\alpha$ lines of elements 12-17 (Mg-Cl) as a function of pressure. C. Comparison of transmission for $K\alpha$ lines of elements 12-20 (Mg-Ca) in 0.5-mm Hg vacuum and in helium.

รูปที่ 2.24 ผลกระทบของรังสีเมื่อเดินทางผ่านตัวกลางในสภาวะบรรยากาศที่แตกต่างกัน